

Шевченкознавство

УДК 821.161.2-92.09'18/19" Т.Шевченко
ББК 823.4 (Укр.)

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ТОТОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ

Б. С. Криса

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури. м. Львів, вул. Університетська, 1;
тел. +380(032)96 41 99*

У статті порушуються проблеми художньої реалізації традиційної для українського письменства християнської засади життя. Релігійність і людську моральність, що позначилися на творчості Тараса Шевченка, автор статті виводить із ідейно-естетичного світу поезії генія української нації.

Ключові слова: *образ, християнська пам'ять, Шевченкова релігійність, традиції.*

Апостольська місія Тараса Шевченка триває вже 195 років — від самого народження. І сенс цієї місії спрямований на єдність українського Слова у часі й у вічності, бо це „життєва єдність” геніяльного поета.

Легко помітити, що Шевченко, творець нової української літератури, виростає з духа і плоті старого українського письменства. Немов пшеничне зерно, це письменство завмирає й оживає в його поезії. Інакше кажучи, Шевченко виростає з християнської традиції, пробиваючись до Духа Істини через обладунки книжності, через шкільну лектуру: Граматку, Часослов, Псалтир, пісні з дяківського рукописного збірника — „Богом избранныя мати, Дѣво отроковице”, „Ісусе мой прелюбезный”, „Нескверная, неблазная”, „О всепѣтая Мати”, „О горе мнѣ, грѣшнику сущу”. Якраз ці пісні, за спостереженням Івана Франка, стали джерелом тієї справді „чудової наївності і простоти”, з якою Шевченко повсякчас звертається до Бога.

Сумна іронія в „Автобіографії” щодо „дячків-спартанців”, аналогія між долею поета, якому заборонено писати, і малим приниженим школярем, що „списує Сковороду” — „І довелося знов мені на старість з віршами ховатись” — свідчать, що знак школи, знак колишньої й теперішньої неволі, супроводжував Шевченка.

Та й переживання прочитаного чи почутого в ранньому віці не зникало з його пам'яті, ставало універсальною формулою особистого досвіду. Очевидно, зі „Житій святих” Димитрія Туптала приходила в

його “солдатське нежитіє” згадка про аскетичний подвиг розкаяного грішника, з яким у листі до М. Осипова порівнював свої зусилля виростити вербу в Новопетровській фортеці. Виразним інтертекстом стала для Шевченка його пізніша лектура, насамперед українська барокова історіографія. Сюжети й мотиви козацьких літописів, „Історії Русів” лягли в основу не одного твору.

„Книжність” Шевченка – багатогранне явище. Прив'язаність до Святого Письма особливо вражає у тих поезіях, які визначили верхнє світло його самоусвідомлення. Шевченків “Заповіт” розпочинається, скажімо, подібно до заповіту праведного Товита: “Як умру, то поховайте мене належно”. Треба наголосити, що якраз Товит і його син Товія належать до етичних постулатів давнього українського тексту. А попри те, за внутрішніми незбагненними законами (чи благодаттю) поетового мислення “Заповіт” Шевченка складається з 24 рядків, нагадуючи поширені в бароковій поезії «Часи», де 24 години земної доби відповідали сповненню записаного в книгах Біблії.

Шевченкове призначення до традиції проявилось в жанровій палітрі його поезії – посланіє, містерія, акафіст, псалми, і жанрова природа поетових “снів” так само бере свій початок з барокового світовідчуття.

Шевченкова муза оживлює риторичну практику Кирила Транквіліона Ставровецького і Григорія Сковороди, що проявляється в триєдності тем Божественного імені, Царства Небесного і гріха. “Світе ясний! Світе тихий!” – ця канонічна формула прикликання Ісуса Христа набуває в Шевченка безмежної глибини, як і весь ряд Божественних імен, які трапляються у Кобзарі. На диво канонічні, ці імена в текстах Шевченка стають провідниками особливої енергії, що має своїм джерелом апостольський дар вимовності невимовного. Згадаймо, як Шевченко звертається до Пречистої Богородиці: “Благословенная в женах”, “Великая в женах”, “Всеблагая”, “Всесвятая”, “Пренепорочна, пре праведна”, “Скорбящих радосте”. Пов'язані з образним ладом Богородичних акафістів, ці звертання під пером Шевченка посилюють передовсім протиставлення до “убогих духом”, що потребують порятунку:

*Нетвердії, душе убогі,
Катам на муку не дались,
Сховались, потім розійшлись.
І ти їх мусила збирати,
І ти, великая в женах,
І ти униніє і страх
Розвіяла, мов ту полову,
Своїм святим огненным словом.*

Т. Шевченко. Поема “Марія”

Як поетові традиції, Богородична тема відкрилася Шевченкові в “Марії” незнаними, несподіваними мотивами цієї традиції, зіткані з текстів Святого Письма, з апокрифічних видінь, з усного народного слова.

Якраз Божественне ім'я стає у віршах Шевченка своєрідною словесною іконою, що утримує світопорядок. Його ж поетичні візії Царства Небесного – то подвиг віднайдення свідоцтв Божого творіння серед руїн і стихій, мінливий калейдоскоп картин земного раю і земного пекла, що служить підтвердженню найголовнішого: „Нема на світі України, немає другого Дніпра”. Згідно з логікою Сковороди, який тлумачить цю тему, починаючи зі слів „Немає тут. Воскрес”, і наголошує, що воскреслого Бога треба шукати в собі, Україну Шевченка треба шукати так само. І слово, „Божеє кадило”, „кадило Істини”, яке розтоплює людське серце, повертає любов і надію, освячує цей пошук.

Зауважмо, не мовиться про працю над словом, як це часто було в попередників Шевченка і Сковороди, наприклад, в Івана Величковського, а про слово-одкровення, великий Божий Дар і, зрештою, Божу кару.

В особливих Шевченкових вимірах постає тема гріха і нерозривно пов'язаної з ним відплати та, правду кажучи, бунтарського сумніву у їх співмірності щодо України та старозавітньої непоступливості щодо „царей неситих”. Синергійна дія любови і справедливості з усвідомленою потребою оновлення справедливості, над якою впродовж століть роздумували європейські мислителі, зосібна Поль Рікер у II пол. XX ст., – наріжна проблема Шевченкової історіософії. Досвіди бароко й романтизму особливо тісно переплітаються в Шевченковому образі руїни – розритих могил і України-домовини. І тут він дуже близький до Григорія Сковороди, який каже, що дух – це могила, що піднімається понад потопними водами. У Кобзарі, що на переконання багатьох є не лише літературою, Шевченко збирає українську традицію і підносить її понад непам'яттю, знеславлення, чужими зазіханнями. Водночас найзначніші міти цієї традиції допомагають глибше зрозуміти Шевченка, побачити його неповторну творчу поставу.

Ще більше споріднює Шевченка і його попередників з XVII-XVIIIст., як це стверджують дослідження Олександрі Цалай-Якименко, ритмомелодика його віршів, себто найсокровенніші прояви Шевченкової самототожності.

Спадщину своїх попередників Шевченко усвідомлює насамперед в образі Сковороди, що був би, за його словами з передмови до седнівського “Кобзаря”, народним і великим, „якби його не збила з пливу латинь, а потім московщина”. Вершинність і традиційність Сковороди, як про це писав Дмитро Чижевський, висвітлює вершинність Шевченка. А попри те, протиставлення „старого” і „нового” періодів літератури породило стереотип рецепції Шевченка поза усіма (до Котляревського) століттями розвитку українського слова. Антитетика насправді існує, однак як інструмент довершення і трансмісії попередньої традиції: свідомий вибір української мови, який зробив автор “Кобзаря”. У подібному плані Шевченко протистоїть своїм найближчим попередникам Іванові Котляревському та Григорієві Квітці-Основ'яненку, всупереч стереотипу безпосереднього спадкоємця цих авторів, до якого спричинився сам відомими віршами-присвятами. Ю. Шевельов перший, як зауважила

О. Забужко, звернув увагу, що Шевченко фактично у цих присвятах критикує і „батька”, і „батька-отамана”. Першого – за „зниження” наративної маски, що в колоніальному контексті перетворилася на „розпізнавчий знак” автентичного українства, другого, – за змарновані можливості висловити правду української історії. Без сумніву, Шевченкові йшлося про такий статус української мови й української історії, який міг би забезпечити духовне визволення України. Своїм життям, творчістю, воскресінням у Слові і Духові він стверджує, що українська література до нього і з ним – це єдність у часі і просторі свого існування. Якби це було інакше, то надривні голоси не лунали б з такою люттю, перетлумачуючи Шевченка за чужими йому критеріями. Що ті критерії далекі від науки, годі й казати. Зрештою, і послідовні наукові стратегії не оберігають від лукавства, якщо порушують Шевченкову правду. Шевченко заповідає „правду і науку”, очевидно, тим, які можуть це успадкувати.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 05.10.2010р.
Рекомендовано до друку докт. філол. наук, проф. Мельничуком Б.І.*

TARAS SHEVCHENKO AND IDENTITY OF UKRAINIAN LITERARY TRADITION

B. S. Krysa

*L'viv National University named by Ivan Franko
department of Ukrainian literature.*

1, University street, L'viv; tel. +380(032)96 41 99

The article raises the problem of artistic realisation of traditional for Ukrainian literature Christian principles of life. The author deduces religiosity and human morality which influenced the creative work of Taras Shevchenko from the ideological and aesthetic poetry world of the genius of the Ukrainian nation.

Key words: *image, the Christian memory, Shevchenko's religiousness, traditions*